

राष्ट्रीयसंस्कृतसंस्थानम्(मानितविश्वविद्यालयः) लखनऊपरिसरः

अभिधम्मत्थसंगहग्रन्थस्य षष्ठमपरिच्छेदः

शास्त्रिद्वितीयवर्षम्

पञ्चमपत्रम्

बौद्धदर्शनम्

सत्रार्द्धः चतुर्थः

प्रेषिका

डा.कृष्णा कुमारी

अतिथि-प्राध्यापिका

छट्ठो परिच्छेदो (रूपसङ्ग्रहविभागो)

1. अभिधम्मत्थसङ्ग्रहग्रन्थकारः कः?
उ. अनुरुद्धाचार्यः।
2. अभिधम्मत्थसङ्ग्रहग्रन्थे कति परिच्छेदाः सन्ति?
उ. नवपरिच्छेदाः।
3. अभिधम्मत्थसङ्ग्रहग्रन्थस्थ षष्ठं परिच्छेदस्य नाम किम्?
उ. रूपसङ्ग्रहविभागो
4. अभिधम्मत्थसङ्ग्रहग्रन्थस्य मङ्गलपद्यं किम्?
उ. सम्मासम्बुद्धमतुलं ससद्धम्मगणुत्तमं।
अभिवादिय भासिस्सं अभिधम्मत्थसङ्ग्रहं॥
5. रूपाणां वर्णनं कति सङ्ग्रहेषु निर्दिष्टम्? के च ते?
उ. रूपाणां वर्णनं पञ्च सङ्ग्रहेषु निर्दिष्टम्। ते च- समुद्देशः, विभागः,
समुत्थानम्, कलापः, प्रवृत्तिक्रमश्च। यथा-
समुद्देशा विभागा च समुत्थाना कलापतो।
पवत्तिकमतो चेति पञ्चधा तत्थ सङ्ग्रहो॥
6. रूपं किम्?
उ. चत्तारि महाभूतानि चतुन्नञ्च महाभूतानं उपादायरूपं।
7. द्विविधमुपेतं रूपं कतिविधेन सङ्ग्रहेण सङ्ग्रहीतम्?
उ. एकादशविधेन सङ्ग्रहेण सङ्ग्रहीतम्।
8. चत्वारि महाभूतानि कानि?/ भूतरूपं किम्?
उ. पृथिवीधातुः अब्धातुः तेजोधातुः वायुधातुश्च॥
9. पृथिवीधातुः कः?
उ. खरः पृथिवीधातुः।
10. अब्धातुः कतमः?

उ. स्नेहोऽब्धातुः।

11. तेजोधातुः कतमः?

उ. उष्णता॥

12. वायुधातुः कतमः?

उ. लघुसमुदीरणत्वम् ॥

13. 'पृथिवी' इत्यस्य व्युत्पत्तिः का?

उ. "पथति पतिट्ठानभावेन पक्खायतीति पथवी।"

14. 'आपो' इत्यस्य निर्वचनं किम्?

उ. "आपेति सहजातरूपानि पत्थरतीति आपो।"

15. 'तेजो' इत्यस्य व्युत्पत्तिः का?

उ. "तेजेति परिपाचेतीति तेजो।"

16. 'वायो' इत्यस्य निर्वचनं किम्?

उ. "वायति देसन्तरुप्पतिहेतुभावेन भूतसङ्घातं पापेतीति वायो।"

17. उपादायरूपं कतिविधम्? के च ते?

उ. उपादायरूपं दशविधम्। ते च- प्रसादरूपम्, गोचररूपम्, भावरूपम्, हृदयरूपम्, जीवितरूपम्, आहाररूपम्, परिच्छेदरूपम्, विज्ञप्तिरूपम्, विकाररूपम्, लक्षणरूपञ्चेति।

18. प्रसादः कः?

उ. अनाविलस्वरूपमिति प्रसादः। "अस्य प्रसादस्य व्युत्पत्तिः पसीदतीति पसादो।"

19. प्रसादरूपं कतिविधम्? के च ते?

उ. पञ्चविधम्। ते च- चक्षुः, श्रोत्रम्, घ्राणम्, जिह्वा, कायञ्चेति।

20. कः चक्षुः?

उ. विञ्जाणाधिष्ठितं हुत्वा समविसमं चक्खति, आचिक्खन्तं विय होतीति चक्खु।

21. किं श्रोत्रम्?

उ. सुणातीति सोतं।

22. घ्राणं किम्?

उ. घायतीति घानं।

23. का जिह्वा?

उ. जीवितं (रसपानं)अव्हायतीति जिह्वा।

24. कायः कः?

उ. कुच्छितानं (काये द्वात्रिंशत् कुत्सितपदार्थाः सन्ति, तेषां कोष्ठः काय इति) आयो ति कायो।

25. गोचरशब्दस्य कोऽर्थः?

उ. गावो चरन्ति एत्था ति गोचरं। अत्र गोचरमालम्बनं च पर्यायशब्दः।

26. गोचररूपं कतिविधम्? के च ते?

उ. पञ्चविधम्। ते च- रूपम्, शब्दः, गन्धः, रसः, स्पष्टव्यञ्चेति।

27. रूपं किम्?

उ. रूपयति हृदयङ्गतभावं पकासेतीति रूपं।

28. कः शब्दः?

उ. सद्दीयति उच्चारयतीति सद्दो।

29. गन्धः कः?

उ. गन्धयति अत्तनो वत्थुं सूचेतीति गन्धो।

30. कः रसः?

उ. रसीयति अस्सादीयतीति रसो।

31. स्पष्टव्यं किम्?

उ. फुसितब्बं फोट्ठब्बं।

32. भावरूपं कतिविधम्? के च ते?

उ. द्विविधम्। ते च- स्त्रीत्वं पुरुषत्वञ्च।

33. लिङ्गं किम्

उ. लिङ्गेति जापेतीति लिङ्गं।

34. निमित्तं किम्?

उ. निम्मिनाति सञ्जानाति एतेना ति निमित्तं।

35. नपुंसकः कः?

उ. न पुंसेति पुरिसो विय न मद्दतीति(मर्दनं करोतीति) नपुंसको।

36. हृदयरूपं नाम किम्?

उ. हृदयवत्थु हृदयरूपं नाम।

37. हृदयवस्तु किम्?

उ. हृदन्ति तं तं अत्थं वा अनत्थं वा पूरेन्ति एतेना ति हृदयं, हृदयं च तं वत्थु चा ति हृदयवत्थु।

38. जीवितरूपं नाम किम्?

उ. जीवितेन्द्रियं जीवितरूपं नाम।

39. जीवितेन्द्रियं किम्?

उ. सहजातानुपालनलक्षणं जीवितेन्द्रियं।

40. आहाररूपं नाम किम्?

उ. कवलीकारो आहारो आहाररूपं नाम।

41. कवलीकारः आहारः कः?

उ. कवलं करीयतीति कवलीकारो आहरीयतीति आहारो च ।

42. आहारस्य लक्षणं किम्?

उ. ओजालक्षणे आहारो।

43. कति रूपाणि सभावरूपं नाम्ना ज्ञायन्ते? के च ते

उ. अष्टादश। ते च- भूतरूपं(4), प्रसादरूपं(5), गोचररूपं (5), भावरूपं(2), हृदयरूपं(1), जीवितरूपं(1), आहाररूपं(1) ।

44. कति रूपाणि सलक्षणरूपं नाम्ना ज्ञायन्ते? के च ते

उ. अष्टादश। ते च- भूतरूपं(4), प्रसादरूपं(5), गोचररूपं (5), भावरूपं(2), हृदयरूपं(1), जीवितरूपं(1), आहाररूपं(1) ।

45. कति रूपाणि निष्पन्नरूपं नाम्ना ज्ञायन्ते? के च ते

उ. अष्टादश। ते च- भूतरूपं(4), प्रसादरूपं(5), गोचररूपं (5), भावरूपं(2), हृदयरूपं(1), जीवितरूपं(1), आहाररूपं(1) ।

46. कति रूपाणि रूपरूपं नाम्ना ज्ञायन्ते? के च ते

उ. अष्टादश। ते च- भूतरूपं(4), प्रसादरूपं(5), गोचररूपं (5), भावरूपं(2), हृदयरूपं(1), जीवितरूपं(1), आहाररूपं(1) ।

47. कति रूपाणि सम्मर्शनरूपं नाम्ना ज्ञायन्ते? के च ते

उ. अष्टादश। ते च- भूतरूपं(4), प्रसादरूपं(5), गोचररूपं (5), भावरूपं(2), हृदयरूपं(1), जीवितरूपं(1), आहाररूपं(1) ।

48. सभावः कः?

उ. भावीयति लक्खीयति एतेना ति भावो, सस्स भावो सभावो।यथा- खरः पृथिवीधातोः लक्षणमिति। अनेन पृथक- पृथक लक्षणयुक्तरूपाणि 'स्वभावरूपं' इति निगद्यते।

49. सलक्षणरूपं किम्?

उ. उप्पादादीहि अनिच्चतादीहि वा लक्खणेहि सहितं ति सलक्खणं।

50. निष्पन्नं किम्?

उ. निष्पादीयते ति (उत्पादनं करोतीति) निष्पन्नं। अथवा उजुक्तो व कम्मादीहि पच्चयेहि निष्पादितं रूपं निष्पन्नरूपं।